

Kamp Westerbork

1939-1945

*– informatie voor je
werkstuk of spreekbeurt*

Kamp Westerbork

1939 - 1945

– informatie voor je werkstuk of spreekbeurt

Vluchtelingen uit Nazi-Duitsland

In 1918 verloor Duitsland de Eerste Wereldoorlog. Het land mocht geen leger meer hebben en moest de overwinnaars veel geld betalen. Veel Duitsers waren het hier niet mee eens. Ze hadden geen werk en waren ontevreden. Ze wilden een leider die ervoor zou zorgen dat Duitsland opnieuw een sterk en machtig land werd.

Die leider vonden ze in Adolf Hitler. Hij stond aan het hoofd van de Nationaal Socialistische Duitse Arbeiders Partij. De aanhangers van deze partij werden nazi's genoemd. In 1933 werd Hitler gekozen als de nieuwe leider van Duitsland. Mensen die openlijk tegen de nazi's waren, werden opgesloten in gevangenissen en kampen. Hitler gaf één groep de schuld van alles wat er mis was in Duitsland: de Joden. Vanaf 1933 werd op allerlei manieren geprobeerd de Joden uit Duitsland weg te krijgen.

Op 10 november 1938 moesten Joodse winkeliers het glas van hun kapotte winkelruiten bij elkaar vegen

Kristallnacht

Herschel Grynszpan, een Joodse jongen die in Parijs woonde, kreeg in 1938 een briefkaart van zijn zus. *'Onze ouders zijn uit Duitsland weggestuurd. Ze zijn uit huis gehaald en zonder geld, eten en drinken over de grens met Polen gezet. Daar zijn ze hulpeloos.'* Herschel ging naar de Duitse ambassade om uit te zoeken wat er was gebeurd. Herschel was zo boos dat hij ambassademedewerker Ernst vom Rath neerschoot. Dat nieuws stond de volgende dag in alle Duitse kranten.

De synagoge van Essen voor en tijdens de brandstichting in 1938

De nazi's waren woedend! In heel Duitsland werden synagogen in brand gestoken. Joodse winkels werden leeggeroofd en Joodse mannen werden naar concentratiekampen gestuurd. Dit alles gebeurde in één nacht: de *Kristallnacht* van 9 op 10 november 1938.

Vluchtelingen

Na de *Kristallnacht* wilden veel Joden zo snel mogelijk weg uit Duitsland. Maar waar moesten ze heen? Er waren weinig landen die Joodse vluchtelingen toelieten. In Nederland kwamen tot 1940 ongeveer 10.000 Joodse vluchtelingen uit Nazi-Duitsland en het door de nazi's bezette Oostenrijk terecht. Mensen die aan de grens werden tegengehouden, probeerden in het geheim de grens over te komen: zij waren illegaal in Nederland.

Een van de eerste groepen vluchtelingen
in kamp Westerbork, herfst 1939

Fred Schwarz

Vluchtelingenkamp Westerbork

De Nederlandse regering vond dat er één kamp moest komen voor alle vluchtelingen. Daarom werd in 1939 het *Centraal Vluchtelingenkamp Westerbork* gebouwd. De Joodse gemeenschap in Nederland moest de bouw van het kamp betalen. Op 9 oktober 1939 kwamen de eerste 22 vluchtelingen in het kamp aan. Eind april 1940 woonden er 749 Joodse vluchtelingen in kamp Westerbork.

Fred Schwarz kwam in 1940 als vluchteling in het kamp. Hij zegt:

“Je moet je voorstellen dat het kamp Westerbork in die tijd naar alle kanten toe alleen maar heide was. Het was de meest ellendige plek, ik zou bijna zeggen: in de hele wereld. Het woei altijd, in de zomer en de herfst vloog het zand overal doorheen en in de winter de sneeuw. Wij woonden in de ‘vrijgezellenbarak’ en daar was het vreselijk. De slaapzalen waren koud en het water droop van de zoldering af op de dekens, de wc’s bevroren en wassen kon je ook niet. Het was werkelijk vreselijk. Officieel was het nog een vluchtelingenkamp, maar het leek ook wel een militair kamp.”

Mei 1940

Op 10 mei 1940 viel het Duitse leger Nederland aan. Al na vijf dagen moest Nederland zich overgeven, een dag nadat Duitse vliegtuigen Rotterdam hadden gebombardeerd. Om aan de nazi's te ontsnappen, wilden de vluchtelingen weg uit kamp Westerbork. Met de trein vertrokken ze richting Zeeland om daar vandaan naar Engeland te varen. Maar verder dan Zwolle kwam de trein niet: de brug over de IJssel was gebombardeerd. Via een lange omweg kwamen de vluchtelingen weer in kamp Westerbork terecht.

Werner Stertzenbach

1940-1942

Nederland was bezet door Duitsland, maar in het vluchtelingenkamp Westerbork bleef een Nederlandse commandant de baas. Wel werden de regels veel strenger. Zo mochten de vluchtelingen het kamp alleen nog maar uit als ze daarvoor toestemming hadden gekregen. Het kamp werd nu bewaakt door Nederlandse marechaussee. 's Ochtends en 's middags moest iedereen op appèl staan, de post werd gecontroleerd, fietsen werd verboden en iedereen moest aan het werk. Toch bleef het een Nederlands kamp ... tot 1 juli 1942.

Werner Stertzenbach was één van de Duits-Joodse vluchtelingen. Hij schreef veel brieven aan een vriendin in Amsterdam. Hieronder vind je een aantal fragmenten uit deze brieven.

9 november 1941

"... Misschien zul je nu denken, dat wij het hier beter hebben dan jij in Amsterdam. Maar er zijn ook heel veel dingen, die minder aangenaam zijn. Beperkte bewegingsvrijheid, kampgrens, 2 keer appèl, 's morgens en 's middags, enz. enz."

6 december 1941

"Mijn vrijheid is beperkt en men spreekt ervan, dat voorbereidingen worden getroffen, dat wij, net als de Joden in Duitsland, naar Polen worden gebracht."

3 februari 1942

"Het kamp heeft intusschen nieuwe bewoners en zal in de toekomst nog meer krijgen. Er wordt nog gebouwd ..."

15 februari 1942

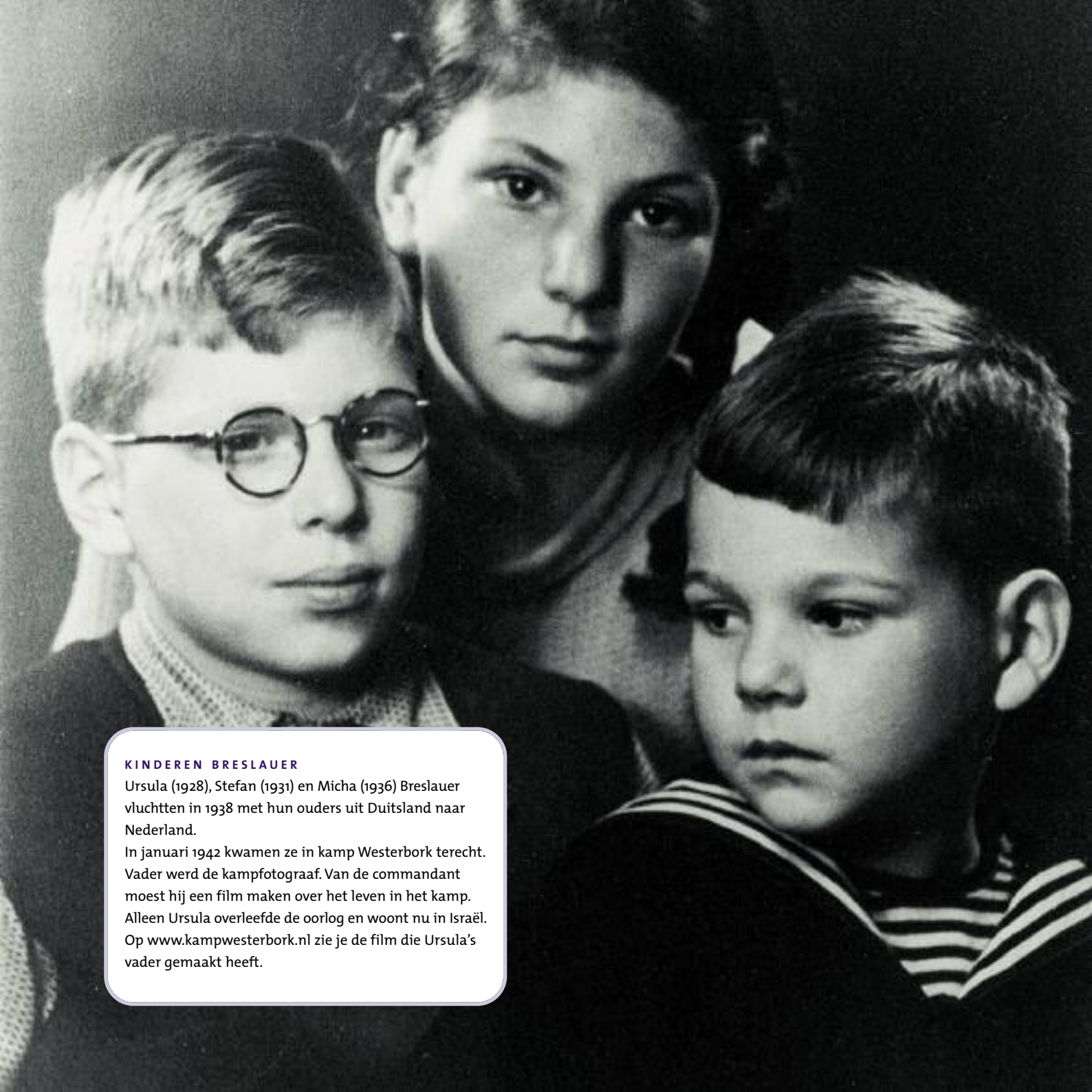
"Als de geruchten waar zijn, die men hier hoort, zo wordt het kamp tot over de 20.000 mensen aangevuld. Wat dat beteekend, is voorloepig nog onvoorstelbaar. Gisteren zijn al enkele waggons vol bouw materiaal aangekomen, alsof het gerugt zou bevestigd worden."

2 juli 1942

"Ons kamp wordt een zogenaamd doorgangskamp."

19 juli 1942

"Als jij nu naar hier zou komen, zou je alles heel veranderd vinden. Niet alleen de prikkeldraad die nu om het kamp gelegd is, en de wachtpost die er langs loopt, ook de vele nieuwe barakken en voor allem de nieuwe bewoners, geven een heel ander gezicht."

KINDEREN BRESLAUER

Ursula (1928), Stefan (1931) en Micha (1936) Breslauer vluchtten in 1938 met hun ouders uit Duitsland naar Nederland.

In januari 1942 kwamen ze in kamp Westerbork terecht. Vader werd de kampfotograaf. Van de commandant moest hij een film maken over het leven in het kamp. Alleen Ursula overleefde de oorlog en woont nu in Israël. Op www.kampwesterbork.nl zie je de film die Ursula's vader gemaakt heeft.

In Amsterdam kwam in 1941
een aparte wijk voor Joden

Anti-Joodse maatregelen

‘Verboden voor Joden’

Toen de nazi's eenmaal aan de macht waren in Nederland, werden ook hier regels tegen Joden ingevoerd. De eerste maatregelen leken nog mee te vallen. Mensen moesten bij de gemeente opgeven of ze Joods waren of niet. Daarna kwamen er snel meer maatregelen bij.

Op haar 13e verjaardag, op 12 juni 1942, kreeg het Joodse meisje Anne Frank een dagboek. Op 20 juni 1942 schreef ze:

“Nu de Duitsers hier de scepter zwaaien is voor ons het ongeluk begonnen. In de twee jaar dat ze nu hier zijn, zijn allemaal Jodenwetten gekomen: Joden moeten een Jodenster dragen; Joden moeten hun fietsen afgeven; Joden mogen niet in de tram; Joden mogen in geen auto; Joden mogen alleen van drie tot vijf boodschappen doen, behalve in Joodse winkels waar Joods Locaal op staat; Joden mogen alleen maar naar een Joodse kapper; Joden mogen vanaf acht uur 's avonds tot zes uur 's morgens niet op straat; Joden mogen niet in schouwburgen, bioscopen en andere voor vermaak dienende plaatsen zich ophouden; Joden mogen niet naar een zwembad, evenmin naar tennis, hockey of andere sportplaatsen; Joden mogen niet roeien; Joden mogen in het openbaar niet aan sport doen. Joden mogen na acht uur 's avonds niet meer in hun tuin zitten, evenmin bij hun kennissen; Joden mogen niet bij christenen aan huis komen; Joden moeten op Joodse scholen gaan en al dergelijke meer. Zo ging ons leventje door en we mochten dit niet en we mochten dat niet. Jacques zei altijd tegen me: 'Ik durf niets meer te doen want ik ben bang dat het niet mag.'”

Westerbork

In de zomer van 1942 kregen de eerste Joodse families een oproep. Daarin stond dat ze zich moesten melden om naar een werkkamp in Duitsland te gaan. Dat was niet waar: de mensen werden naar kampen in Polen gebracht om daar vermoord te worden. Overall in Nederland werden Joden opgepakt en eerst naar kamp Westerbork gebracht. Vanuit kamp Westerbork vertrokken de treinen naar Auschwitz, en later ook naar andere kampen. De meeste mensen werden zonder waarschuwing door Nederlandse politieagenten van huis gehaald. Wie zich voor de nazi's verstopte, werd streng gestraft.

Een buurtbewoner herinnerde zich:

“Vlak naast het huis van mijn opa woonde een familie Polak. Op een nacht werden ze opgehaald om met de trein naar een kamp gebracht te worden. Mijn tante hoorde en zag wat er gebeurde. Ze hadden namelijk een klein zoontje dat heel erg huilde, omdat het zijn autopedje mee wilde hebben. Normaal mochten ze alleen het meest noodzakelijke meenemen, maar uiteindelijk mocht dat autopedje mee naar het station. Waarschijnlijk vonden ze het goed omdat hij dan vlugger zou lopen. Het heeft een verschrikkelijke indruk op mij gemaakt, dat het kindje huilde om een autopedje.”

Doorgangskamp Westerbork

Het terrein

Het terrein van kamp Westerbork was 500 bij 500 meter groot en was volgebouwd met barakken. In die houten gebouwen moesten de gevangenen wonen en werken. Normaal gesproken zaten er maximaal 10.000 gevangenen tegelijkertijd in het kamp. Maar toen in oktober 1942 grote groepen mensen werden opgepakt, zaten er meer dan 17.000 mensen opgesloten!

Lang bleven ze hier niet. Op maandag en op vrijdag vertrok de trein.

Later gingen de transporten vooral op dinsdag.

Aankomst

Bij aankomst in kamp Westerbork werden de namen van de nieuwkomers opgeschreven en alle spullen nagekeken. Alles wat geld waard was, moest worden ingeleverd. De gevangenen kregen een kampkaart met daarop het nummer van de barak waarin ze kwamen te wonen.

Over de aankomst in het kamp vertelt een gevangene:

“Langzaam liep de grote zaal vol met door de reis verfomfaaide mensjes, oud en jong, klein en groot, eenvoudigen en uit betere standen, alles door-een. Spoedig was de ruimte vervuld met een gegons van stemmen begeleid door het tikgeluid der schrijfmachines en het gehuil of gekerm van verdrietige of overstuur geraakte vrouwen of mannen.

Dokters waren aanwezig om eerstehulp-diensten te verlenen, brancards om flauwgevallen weg te dragen. De emoties waren groot in de Westerborkse schouwburgzaal. Nooit heb ik zoveel tranen zien vergieten, nooit zoveel wanhopige gezichten gezien.”

Ben Valk, links op de foto

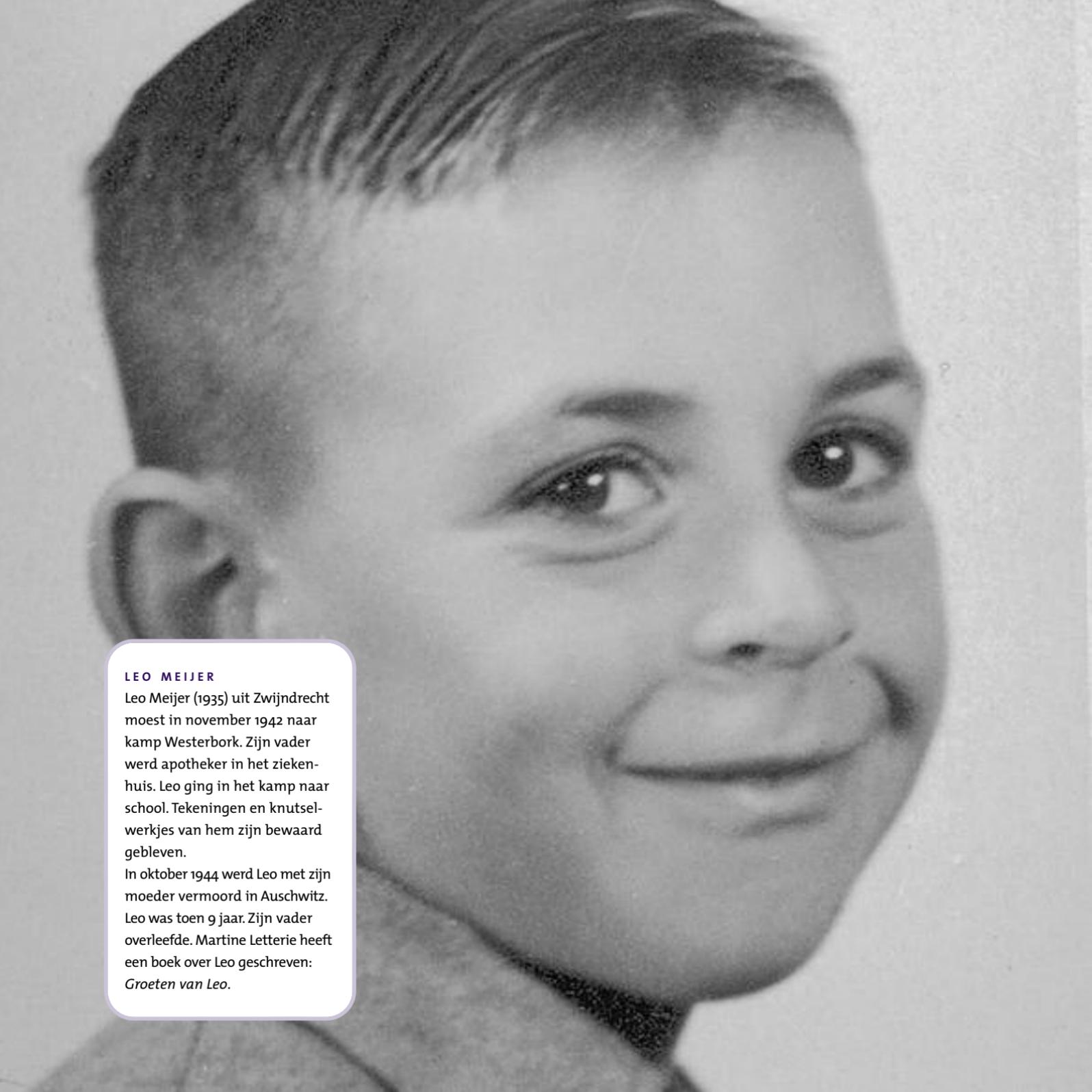
De barak

De woonbarakken stonden vol met stapelbedden.

De 11-jarige Ben Valk kwam ook in zo'n barak terecht.

“Op een gegeven moment gingen wij naar de barak waar ook mijn vader en moeder waren. Dat was barak 83. Een grote barak, de deur in het midden en de waslokalen erachter. Links zaten de vrouwen met de kleinste kinderen en rechts de mannen met de grotere jongens. Voor zover ik weet zaten we met zowat 350 mensen. We sliepen hutje mutje op elkaar, op 3-hoog bedden. Het was er vol, heel vol. En altijd lawaai. En bijna geen ruimte om je te wassen. Volwassenen gingen altijd voor. We waren met 350 mensen voor 10 kranen. We stonden als er eten was in lange rijen, een of twee mensen schepten op. De ene persoon kreeg soms meer dan de andere en dat leverde geweldige scheldpartijen op.”

Tekening Otto Birmann, 1943

LEO MEIJER

Leo Meijer (1935) uit Zwijndrecht moest in november 1942 naar kamp Westerbork. Zijn vader werd apotheker in het ziekenhuis. Leo ging in het kamp naar school. Tekeningen en knutselwerkjes van hem zijn bewaard gebleven.

In oktober 1944 werd Leo met zijn moeder vermoord in Auschwitz. Leo was toen 9 jaar. Zijn vader overleefde. Martine Letterie heeft een boek over Leo geschreven: *Groeten van Leo*.

Tekening Werner Löwenhardt, 1943

Eten

In de centrale keuken werd voor het hele kamp gekookt en daarna werd het eten in de barakken uitgedeeld. Omdat er niet genoeg tafels en stoelen waren, aten veel mensen op hun bed. Een gevangene schreef een menukaart waarop stond: *maandag: stampopot, dinsdag: stampopot, woensdag: stampopot, donderdag: stampopot, vrijdag: stampopot, zaterdag: stampopot, en als verrassing op zondag stampopot!*

Postpakketjes van familie buiten het kamp met extra brood, jam, kaas en soms zelfs vlees waren dan ook erg welkom. Eens in de twee weken mochten de gevangenen een briefje sturen, naar vrienden of burens. Alle post werd nagelezen. Als er iets in geschreven stond wat verboden was, werd dat onleesbaar gemaakt.

Een stad op de heide

Om de mensen rustig te houden, wilde de commandant dat het leven in het kamp zo normaal mogelijk leek. Daarom was er een school en een ziekenhuis, maar ook een speeltuin, een schouwburg, een bibliotheek en een winkel. Er werd gesport, muziek gemaakt en soms ook gelachen. Mensen werden verliefd en trouwden in het kamp. Er zijn zelfs tientallen kinderen geboren. De gevangenen moesten denken dat ze veilig waren. Want als je veilig was in kamp Westerbork, zou je later vast ook veilig zijn in Auschwitz. De nazi's in kamp Westerbork gaven de gevangenen hoop op een goede afloop. Valse hoop, zoals later zou blijken.

Werken

Gevangenen die werkten hoefden nog niet direct op transport. Daarom deed iedereen zijn best om aan een baantje te komen. Er werd gewerkt van 7 uur 's ochtends tot 7 uur 's avonds, met een middagpauze van 12 tot 2 uur. Hierboven zie je voorbeelden van werk dat gevangenen in het kamp deden. Maar de meeste mensen die gevangen zaten in kamp Westerbork hebben er niet gewerkt.

Johnny and Jones aan het werk in de vliegtuigsloperij. Tekening Leo Kok, 1944

Een groep strafgevallenen bezig met het plukken van folie (zilverpapier). Tekening Leo Kok, 1944

Strafgevallenen

Veel Joden in Nederland, ongeveer 25.000, probeerden aan de nazi's te ontsnappen door onder te duiken. Eén op de drie Joodse onderduikers werd toch opgepakt en naar kamp Westerbork gebracht. Daar werden ze als strafgevangene (S-geval) in de strafbarakken van het kamp opgesloten. De mannen werden kaalgeknipt. De S-gevallenen kregen blauwe overalls aan met rode schouderstukken en werden veel strenger behandeld dan de andere gevangenen. Ze kregen de smerige klusjes in het kamp te doen. Strafgevangenen bleven meestal heel kort in het kamp. Ze moesten mee met het eerstvolgende transport. Er werd gezegd dat S-gevallenen het in Polen veel zwaarder zouden krijgen.

Op 8 augustus 1944 kwamen Anne Frank en haar familie in kamp Westerbork aan. Omdat ze ondergedoken waren geweest, werden ze als S-geval opgesloten in een van de strafbarakken, barak 67. Vader Otto Frank:

"In het kamp moesten we werken, maar 's avonds hadden we vrij en konden we bij elkaar komen. Het was een hele opluchting voor de kinderen dat ze niet langer ondergedoken zaten en met andere mensen konden praten. Maar wij ouderen vreesden deportatie naar de dodenkampen in Polen waarover men sprak."

Het gezin Frank bleef 4 weken in het kamp. Op 3 september 1944 volgde transport naar Auschwitz. Otto Frank vertelt:

“Tijdens dat vreselijke transport – drie dagen opgesloten in een veewagen – zag ik mijn gezin voor het laatst. Elk van ons probeerde zo moedig mogelijk te zijn en niet het hoofd te laten hangen.”

Bewaking

Het hek om kamp Westerbork was van prikkeldraad. Het kamp werd lange tijd bewaakt door de marechaussee. In het kamp was een Joodse ordedienst, de OD. Zij moesten ervoor zorgen dat er orde en rust in het kamp heerste. Ook moesten ze helpen als de treinen aankwamen en vertrokken.

Hans Margules

Hans Margules was lid van de OD:

“Wij van de OD moesten de mensen ook naar de trein begeleiden. Op elke goederenwagon stond met krijt geschreven hoeveel mensen erin moesten. We hadden het er natuurlijk heel moeilijk mee, er gingen ook vrienden en familieleden van ons mee en er werd veel gehuild. En we wisten dat wij er de volgende week of de week daarop ook bij konden zijn.”

Ziek

Het ziekenhuis van kamp Westerbork, was één van de beste ziekenhuizen van het land. Vooral door de vele uitstekende Joodse artsen en verpleegkundigen die er werkten. Wie ziek was kreeg vaak de tijd om weer beter te worden. Later moest hij of zij dan toch met de trein mee, om in Polen te worden vermoord. Het ziekenhuis was bedoeld om mensen valse hoop te geven: het idee dat je gezond moest zijn om in de werkkampen in Polen te kunnen werken. Eén van de jongste patiëntjes in het ziekenhuis was Machieltje Prins. Hij werd geboren in kamp Vught. Toen hij zes dagen oud was, kwam hij in kamp Westerbork aan. Machieltje was te klein en te zwak om te reizen. In het ziekenhuis van kamp Westerbork kwam hij in de couveuse en werd goed verzorgd. De kampcommandant kwam bijna elke dag vragen hoe het met hem ging.

Toen Machieltje was aangesterkt, moest hij direct met het volgende transport mee. Hij werd vermoord in Auschwitz. Machieltje was toen drie maanden oud.

Speelgoed dat in de speelgoedmakerij van het kamp was gemaakt

Naar school

De meeste kinderen zijn in kamp Westerbork niet naar school gegaan, omdat ze maar heel kort in het kamp waren. Voor kinderen die langer in Westerbork bleven, werd af en toe lesgegeven.

Voor kinderen tot zes jaar was er een crèche en een kleuterschool. Oudere kinderen kregen rekenen, taal, lezen, geschiedenis en zingen.

Transport

De meeste mensen bleven maar heel kort in kamp Westerbork. Al na een paar dagen of weken gingen ze op transport. In het begin gingen er twee treinen, later één per week.

Leo Blumensohn

Oud-kampgevangene Leo Blumensohn vertelt:

“Als ik aan die transporten denk, krijg ik elke keer weer de rillingen. Twee keer in de week was het een heksenketel in het kamp. Als het weer zover was, kreeg ik telkens het gevoel dat er een explosie ging plaatsvinden. De transporten vertrokken 's nachts en als de registratie, waar ik toentertijd werkte, de namen bekend had gemaakt, begonnen de mensen te pakken en te huilen en te schreeuwen dat ze niet op transport wilden. Dan kwam de Fliegende Kolonne, de mensen die hielpen om de bagage naar de perrons te krijgen. Bij de trein speelden zich tragedies af, want soms werden families gescheiden. En de mensen wilden hun familieleden niet laten gaan en zelf achterblijven. Dus dan ging de hele familie mee en de kinderen schreeuwden en er kregen mensen een beroerte of ze vielen flauw. Het was ontzettend. Het waren gewoon veetransporten.”

De FK, Fliegende Kolonne, hielp bij binnenkomende en uitgaande transporten met het uit- en inladen van bagage en het begeleiden van mensen

In het midden van het kamp stond de trein klaar. Vaak bestond de trein uit goederen- of veewagens. In de wagon werden tonnetjes geplaatst: een met drinkwater en een om naar de wc te gaan. Verder was de wagon leeg, geen stro op de vloer,

geen bank om op te zitten, geen matrassen. Er was een raampje met tralies. Als de wagon volgeladen was met mensen, werd hij van buiten op slot gedaan. Bij andere transporten bestond de trein uit eenvoudige personenwagens. Wanneer alles afgesloten was, vertrok de trein. De reis duurde meestal een paar dagen en nachten.

Tussen 1942 en 1945 werden uit Nederland 107.000 Joden naar de concentratiekampen en vernietigingskampen gebracht. Maar 5.000 van hen overleefden. 102.000 keer werd een vader, moeder, broer, zus, oom, tante, buurjongen, neef, vriendin of klasgenootje vermoord. De kampen waar de mensen naartoe werden gebracht en het aantal mensen dat vanuit kamp Westerbork is weggevoerd, zie je in het overzicht hieronder.

BESTEMMINGEN	Aantal gedeporteerden	Aantal overlevenden
- Auschwitz	60.330	854
- Bergen Belsen	3.751	± 2.050
- Sobibor	34.313	18
- Theresiënstadt	4.870	± 1.980

SETTELA STEINBACH

Anna Maria Steinbach (1934) werd geboren in Born. Haar Sinti-naam was Settela. Tijdens de oorlog werden Sinti 'zigeuners' genoemd. Samen met haar familie reisde ze rond in een woonwagen.

Op 16 mei 1944 werd Settela opgepakt. Drie dagen later volgde transport naar Auschwitz. Op deze foto kijkt ze ons vanuit de wagon aan. Een journalist ontdekte na de oorlog haar naam: Settela Steinbach.

Woonwagens bij kamp Westerbork.
Tekening Hertha Metz-Baumgarten, 1944

Sinti en Roma

Op 16 mei 1944 kreeg de Nederlandse politie de opdracht om alle 'zigeuners' naar kamp Westerbork te brengen. Deze mannen, vrouwen en kinderen bleven maar een paar dagen in het kamp. Op 19 mei 1944 moesten ze op transport naar Auschwitz.

Veel mensen beschouwen het woord 'zigeuner' als scheldwoord. Ze worden liever Sinti of Roma genoemd. Van de 245 Sinti en Roma die uit kamp Westerbork werden weggevoerd, overleefden er maar dertig de oorlog.

Van de trein die op 19 mei 1944 uit kamp Westerbork vertrok, zijn filmbeelden gemaakt. In de film zie je een meisje dat vanuit de treinwagon recht in de camera kijkt: Settela Steinbach. Settela was negen jaar oud. Samen met haar moeder en negen broers en zussen werd ze naar Auschwitz gebracht.

Daar werd ze op 31 juli 1944 vermoord.

Crasa Wagner zat in dezelfde wagon. Ze vertelt daarover:

"Ik heb met dat meisje in de wagon gezeten. Ik zat op de grond achter haar en zij stond daar vooraan bij die deur. Haar moeder riep nog dat ze daar weg moest gaan. Want wij hoorden dat er buiten grendels op de deuren gingen. 'Ga nou weg daar', riep die moeder, 'anders komt je kop er straks nog tussen!'"

Albert Konrad Gemmeker en zijn secretaresse (en vriendin) Elisabeth Helena Hassel-Müllender in de kampcommandantwoning

De woning van de kampcommandant

Buiten het kamp

De kampcommandant

Op 1 juli 1942 kreeg kamp Westerbork een Duitse kampcommandant. De naam van het kamp werd veranderd van Vluchtelingenkamp Westerbork in Doorgangskamp Westerbork.

Albert Konrad Gemmeker

Vanaf oktober 1942 was SS-Obersturmführer Albert Gemmeker de commandant van kamp Westerbork. Het was zijn taak om voor orde en rust in het kamp te zorgen. Hij woonde in een huis bij de ingang van het kamp.

In Westerbork werden de gevangenen niet geslagen of uitgescholden. Gemmeker zorgde voor een school en een ziekenhuis, liet de mensen aan sport doen of naar muziek luisteren. Niet omdat hij de mensen wilde helpen, maar omdat hij wilde dat ze rustig zouden blijven. Maar: iedere week vertrok er een trein. Iedere week stuurde hij meer dan 1.000 mensen naar de concentratie- of vernietigingskampen. Na de oorlog kreeg Gemmeker 10 jaar gevangenisstraf. Op 20 april 1951 werd hij wegens goed gedrag vrijgelaten en keerde terug naar Duitsland, waar hij tot zijn dood in 1982 leefde.

*Het wc-gebouw en de strafbarakken,
gezien vanaf een wachttoren*

Bob Cahen

Bewaking

Oud-kampgevangene Bob Cahen zegt over de bewaking van kamp Westerbork: *“Het was mogelijk om uit kamp Westerbork te ontsnappen, maar het was niet gemakkelijk. Het kamp was omringd*

met prikkeldraad, ongeveer 2 meter hoog. Daarachter was een diepe gracht. Er waren wachttorens met bewakers met machinegeweren, die een vrij uitzicht hadden over het hele terrein en iedereen konden zien aankomen. Er was nog een andere reden waarom er zo weinig gevlucht werd. Bij een geslaagde poging werd je hele familie, al je vrienden of degenen die in je buurt sliepen in de barak meteen op straftransport gestuurd. Voor ieder die gevlucht was, werden tien mensen op straftransport gestuurd. Dat was iets wat je je familie en vrienden niet aan wilde doen.”

Op 3 september 1944 vertrok de laatste trein uit kamp Westerbork naar Auschwitz. Eén van de mannen in de trein had een zaagje meegesmokkeld. Daarmee werd een gat gezaagd in de wagon.

Sonja Wagenaar

Kamp Westerbork beschikte over een eigen boerderij

Sonja Wagenaar was één van de acht gevangenen die uit deze trein ontsnapte. *“Een paar gingen weg door het gat en toen was het mijn beurt. Dus ik ben door het gat gegaan en op de verbinding tussen twee wagons gaan zitten. Ik was niet bang meer, ik voelde niets meer. Degene die achter mij kwam, zei: ‘Sonja, je moet eruit’. En ik ben gedoken. Ik ben gewoon onder de volgende wagon gedoken, met mijn armen vooruit en ik hoorde de trein over mij heen denderen. Toen de wagons eroverheen waren, ben ik opgestaan en heb mijn rok netjes afgeklopt, ik lag tussen de rails. Ik wist helemaal niet wat ik moest doen. Een jonge man en een jonge vrouw die stonden aan de kant, die hebben mij gezien en die hebben mij opgevangen.”*

De burenen van kamp Westerbork

Er woonden mensen in de buurt van het kamp. Boeren verkochten hun aardappels aan het kamp en gevangenen werden ingezet bij het werk op de boerderijen. Maar helpen ging moeilijk.

Een van de boeren vertelt:

“Je zorgde dat je er zo gauw mogelijk weer wegkwam. Niet teveel links en rechts kijken. Nieuwsgierigheid, daar had niemand wat aan.”

RUTH SCHÄFER

Ruth Schäfer (1929) werd geboren in Duitsland. Omdat ze zich als Joden in Duitsland niet langer veilig voelden, vluchtte de familie Schäfer in 1936 naar Nederland. Ze gingen wonen in Apeldoorn. Op school leerde Ruth al snel Nederlands. Ook ging ze naar de Joodse school.

Op 17 november 1942 werden Ruth, haar ouders en broer en zus opgepakt en naar kamp Westerbork gebracht. Vier weken later werden ze in Auschwitz vermoord.

Eindbestemming

Auschwitz-Birkenau

Auschwitz-Birkenau

Van de treinen uit kamp Westerbork vertrokken er 65 naar Auschwitz-Birkenau. Auschwitz-Birkenau was een vernietigingskamp en een werkkamp en bestond eigenlijk uit drie kampen: Auschwitz, Birkenau en Monowitz. In Birkenau werd bij aankomst van een transport geselecteerd: er werd gekeken wie er jong en sterk genoeg waren om te werken. Alle anderen werden direct na aankomst in de gaskamers vermoord. Het werk in het kamp was onmenselijk zwaar. Wie het harde werken niet volhield, werd vermoord of ging dood als gevolg van honger, kou en ongedierte.

Selly en Juutje Wagenaar, overlevenden van Auschwitz-Birkenau:

“Toen wij in Auschwitz aankwamen, dachten we niet dat daar gaskamers zouden zijn. Eerst dachten we dat het fabrieken waren. We zagen die pijpen, met die vlammen, maar wij dachten: ‘daar werken ze allemaal’. Wij dachten dat we iedereen hier weer terug zouden zien. Maar er was niks, er was niemand meer.”

Het station bij het vernietigingskamp Sobibor

Jules Schelvis

Theresienstadt

Sobibor

Tussen begin maart en eind juli 1943 reden er 19 treinen van kamp Westerbork naar Sobibor. Sobibor was een vernietigingskamp. Vrijwel iedereen werd er na aankomst in de gaskamers vermoord. Een hele kleine groep jonge mannen en vrouwen werd in het kamp tewerkgesteld bij het uitzoeken van de kleren en koffers van de vermoorde mensen. In totaal werden 34.313 Joden uit Nederland naar Sobibor gebracht. Van hen hebben 18 de oorlog overleefd.

Jules Schelvis, overlevende van Sobibor

“Ik had wel een SS-man gezien, maar het was niet tot me doorgedrongen dat hij de mannen rechtdoor liet lopen en de vrouwen een andere kant had opgestuurd. Opeens zag ik dat mijn vrouw Rachel niet meer naast mij liep. Alles ging zó vlug in zijn werk, dat ik haar niet meer kon kussen of ‘tot straks’ toeroepen.”

Theresienstadt

Theresienstadt was een doorgangskamp in Tsjechië. Het kamp was bedoeld om de buitenwereld te laten zien dat Joden door de nazi's goed behandeld werden. Er werd zelfs een film gemaakt en vertegenwoordigers van het Rode Kruis mochten komen kijken. Maar achter de schermen waren de omstandigheden in het kamp zwaar: veel te veel mensen woonden dicht op elkaar. En voor de meeste bewoners was Theresienstadt een tussenstop naar Auschwitz.

Ben Valk, overlevende van Theresienstadt:

“Het kamp in Theresienstadt was een oude kazerne. We kwamen terecht in een kleine kamer, tjokvol met mensen. Het was overbevolkt in zo'n kamer. Altijd schreeuwen, altijd ruzie. En geen privacy. Als je je uitkleedde, iedereen kon je zien. Het was altijd koud. Ook uit Theresienstadt gingen transporten weg. De groep Nederlanders werd steeds kleiner. Door die transporten.”

Bergen-Belsen

Bergen-Belsen

Bergen-Belsen was een kamp in Duitsland. Hier kwamen Joodse gevangenen terecht waarvan de nazi's dachten dat ze ze misschien konden ruilen tegen Duitse burgers in andere landen. In de laatste maanden van de oorlog werden gevangenen uit allerlei kampen naar Bergen-Belsen overgebracht. Er was veel te weinig eten en geen verzorging voor zieken. Veel mensen stierven, vlak voor of na de bevrijding van Bergen-Belsen.

Ted Musaph-Andriesse, overlevende van Bergen-Belsen:

"In de loop van '44 ging het met Duitsland bergafwaarts en vanaf oktober startten de dodenmarsen uit andere kampen: totaal verzwakte mensen werden naar Bergen-Belsen gedreven. Vele duizenden Joden werden er ondergebracht. Het kamp barstte uit zijn voegen. De Duitsers joegen de Joden van hot naar her, want we mochten immers niet bevrijd worden. Anne en Margot Frank arriveerden vanuit Auschwitz.

Mensen verbleven in tentenkampen en besmettelijke ziektes braken uit.

Vlektyfus overleefde je gewoonlijk niet. Als ik eraan denk dat Anne Frank helemaal alleen en ziek onder een dekentje de bittere kou heeft moeten doorstaan – totdat ze net als Margot overleed – breekt mijn hart nog steeds. Waarom bleef ik leven en zij niet?"

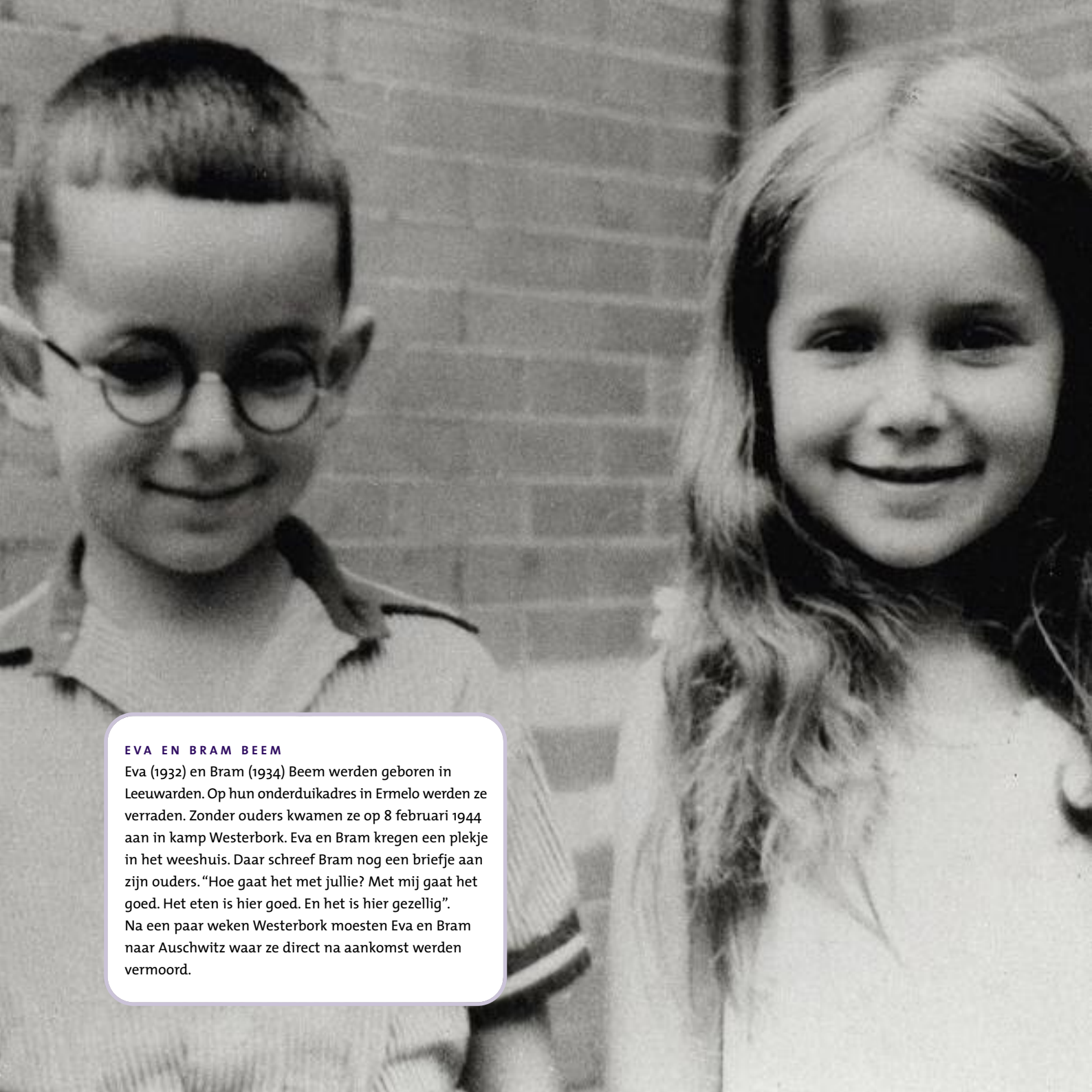

Kampgevangenen rijden met hun Canadese bevrijders mee naar de hoofdingang van kamp Westerbork

Bevrijding van kamp Westerbork

Op 12 april 1945 waren er nog 876 mensen in het kamp. Robby Engel was één van hen: *“We zagen dat het hele kamp schreeuwend de poort uitrende. ‘Ze komen, ze komen’, terwijl ze naar de kampboerderij wezen. Twee van ons sprongen op de kar en reden snel naar de boerderij. We zagen een paar verkenningsvoertuigen. Op een gegeven moment vond ik dat de kar te langzaam ging en ik sprong er samen met mijn vriend vanaf. We renden naar de verkenningsvoertuigen toe, hij voorop en ik erachter aan. Een Canadese soldaat zat boven op de uitkijk, ik greep zijn hand en alles wat ik zeggen kon was ‘dank je wel, dank je wel’. Ik wees achter hem en hij trok me omhoog. Hij keek door zijn verrekijker en zag de mensen naar hem toe komen zwermen en vroeg: ‘Wat is dat?’ Ik antwoordde: ‘Het is een kamp voor Joden’ Hij sprak iets in zijn microfoon en toen zei hij: ‘OK laten we gaan.’”*

EVA EN BRAM BEEM

Eva (1932) en Bram (1934) Beem werden geboren in Leeuwarden. Op hun onderduikadres in Ermelo werden ze verraden. Zonder ouders kwamen ze op 8 februari 1944 aan in kamp Westerbork. Eva en Bram kregen een plekje in het weeshuis. Daar schreef Bram nog een briefje aan zijn ouders. "Hoe gaat het met jullie? Met mij gaat het goed. Het eten is hier goed. En het is hier gezellig". Na een paar weken Westerbork moesten Eva en Bram naar Auschwitz waar ze direct na aankomst werden vermoord.

876 kampgevangenen werden
op 12 april 1945 bevrijd

Na 1945

Terug

Op 12 april 1945 werd kamp Westerbork bevrijd door Canadese soldaten. Na enkele weken mochten ze het kamp verlaten. 107.000 Joden werden uit Nederland weggevoerd naar concentratie- en vernietigingskampen. Slechts 5.000 overleefden en keerden weer terug naar Nederland.

Ben Valk kwam met zijn familie terug uit Theresienstadt:

“We voelden het al gauw: we kwamen niet gelegen. In ons huis woonden andere mensen en al het huisraad, alles was verdwenen. We kregen wel een huis toegewezen, maar alles wat we verder nodig hadden om van te leven, meubels, stoelen, bedden, moesten we zelf kopen. Je wist niet waarvan, want geld hadden we natuurlijk niet. In het begin waren de mensen nog wel nieuwsgierig naar wat we hadden meegemaakt en vroegen ze hoe het kon dat we het hadden overleefd. Maar ... en wat ik nu vertel hebben vrijwel alle Joden die terugkwamen meegemaakt: we wilden wel vertellen en we deden dat ook, maar we werden niet geloofd! Mensen konden ons verhaal gewoon niet geloven. Dat was echt verschrikkelijk.”

Het kamp na de oorlog

Na de oorlog werden de gebouwen van kamp Westerbork niet direct afgebroken.

Interneringskamp

1945-1948 Interneringskamp Westerbork

Het kamp werd gebruikt als gevangenis. Er werden Duitse oorlogsmisdadigers en Nederlanders die er van verdacht werden met de nazi's te hebben samengewerkt, opgesloten.

1948-1949 Militair kamp

Kamp Westerbork werd een opvangplek voor militairen, die uit Nederlands-Indië (het latere Indonesië) kwamen of ernaar vertrokken. De vertrekkende militairen kregen hier een militaire opleiding.

1950-1951 Indische Nederlanders

Nadat Indonesië onafhankelijk werd van Nederland was er voor de Indische Nederlanders vaak geen plek meer in Indonesië. Zij kwamen terug naar Nederland en woonden in opvangcentra. Een van die centra was kamp Westerbork, dat nu de naam 'De Schattenberg' kreeg.

Indische Nederlanders

Woonoord Schattenberg

Radiotelescopen

1951-1971 Woonoord Schattenberg

In 1951, nadat Indonesië onafhankelijk was geworden, kwamen bewoners van de Molukse eilanden naar Nederland. Van 1951 tot 1971 vonden de Molukkers onderdak in de woonbarakken van het kamp, dat toen woonoord Schattenberg genoemd werd.

vanaf 1970 Radiotelescopen

In 1967 werd de eerste radiotelescoop geplaatst op het terrein van kamp Westerbork. Later volgden nog dertien. Deze telescopen doen onderzoek naar radiostraling van het Melkwegstelsel. Het is verboden met de auto naar het kamp te gaan, omdat dan de meetapparatuur gestoord wordt.

1970-1971 Afbraak kamp Westerbork

vanaf 1983 Herinneringscentrum Kamp Westerbork

In 1983 opende koningin Beatrix het Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

Opening Herinneringscentrum
Kamp Westerbork in 1983

De herinnering

Op het terrein van kamp Westerbork staan nu monumenten die herinneren aan de vermoorde mannen, vrouwen en kinderen.

Nationaal Monument Westerbork

Op de plaats waar vroeger het laatste deel van de trein stopte, staat nu het Nationaal Monument Westerbork. Het is gemaakt door de kunstenaar Ralph Prins. Hij heeft zelf in kamp Westerbork gevangen gezeten en overleefde Theresienstadt. Hij heeft de rails neergelegd, op de plek waar ze vroeger gelegen hebben. Tussen de rails liggen houten bielzen. Als je die allemaal telt, kom je uit op 97 bielzen. Die staan voor de 97 treinen met Joden en Sinti en Roma die uit Nederland zijn vertrokken.

De 102.000 Stenen

Als je de namen en leeftijden voorleest van alle 102.000 uit Nederland weggevoerde en vermoorde Joden en Sinti en Roma, dan doe je daar 4 dagen en 20 uur over. Deze mannen, vrouwen en kinderen hebben geen graf gekregen. Daarom hebben ze allemaal een eigen steen op de voormalige appèlplaats van kamp Westerbork. Deze stenen liggen in de vorm van de kaart van Nederland om te laten zien dat mensen vanuit heel Nederland naar kamp Westerbork werden gebracht. De meeste stenen dragen een ster. Zij staan er voor de Joodse slachtoffers. Er zijn ook stenen met een vlam. Die herinneren aan de Sinti en Roma. De lege stenen staan er voor verzetsmensen die vanuit kamp Westerbork op transport gingen.

De 102.000 Stenen

De Gesproken Namen

Tekens van Westerbork

Verzetsgraf

De Tekens van Westerbork

Vlakbij de ingang van kamp Westerbork staan de *Tekens van Westerbork*.

Op elk teken staat de naam van een kamp waarheen de treinen gingen:

Sobibor, Mauthausen, Bergen Belsen, Auschwitz-Birkenau en Theresienstadt.

Op de tekens staan de aantallen mensen die vanuit Nederland naar dit kamp werden gebracht en er werden vermoord.

Verzetsgraf

Bij het crematorium van kamp Westerbork werden 52 verzetsmensen doodgeschoten. Hun resten werden achter het gebouw begraven. Ook tien mannen die in Assen waren doodgeschoten, werden hier gecremeerd. Zij liggen er nog steeds begraven. Om deze verzetsstrijders te herdenken staat er nu een monument.

De Gesproken Namen

Midden op het terrein van kamp Westerbork staan twee veewagens. Met dit type wagon werden gevangenen vanuit kamp Westerbork op transport gesteld. Als je bij de wagons staat, hoor je de namen van mensen die vanuit kamp Westerbork werden weggevoerd.

Verder lezen

Harm van der Veen – *Opgepakt, verhalen van kinderen in kamp Westerbork* (2003)

Martine Letterie – *Groeten van Leo, een kind in kamp Westerbork* (2013)

Martine Letterie – *Eenzaam in de oorlog* (2015)

Uitgave Herinneringscentrum Kamp Westerbork, 2015

Beeldmateriaal Herinneringscentrum Kamp Westerbork - **Ontwerp** Maria Heikens - **Druk** Reinier van der Kooi

